

4. ΟΜΟΙΟΤΗΤΕΣ ΚΑΙ ΔΙΑΦΟΡΕΣ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΣ ΜΕ ΆΛΛΕΣ ΧΩΡΕΣ

Ποιες είναι οι ομοιότητες της ελληνικής οικογένειας με άλλες χώρες και αντίστροφα, πόσο μοναδική είναι η δομή και η λειτουργία της ελληνικής οικογένειας; Η μελέτη της δομής και της λειτουργίας της οικογένειας σε μία μόνη χώρα, αποκαλύπτει ενδιαφέροντα στοιχεία για την οικογένεια. Ερευνητικά δεδομένα από μία μόνο χώρα, ωστόσο, αν δεν υπάρχει κάποιο μέτρο σύγκρισης, συνήθως οδηγούν σε μονόπλευρα συμπεράσματα. Θα ήταν χρήσιμο να εξετάσουμε τις ομοιότητες της ελληνικής οικογένειας με άλλες χώρες. Όπως αναφέρθηκε προηγουμένως, η σύγκριση των ευρημάτων μας με ευρήματα από άλλες χώρες αποτελεί ένα διεθνή συγκριτικό δείκτη για το πόσο έχουν μεταβληθεί η δομή και η λειτουργία και, επίσης, οι ψυχολογικές διαστάσεις της ελληνικής οικογένειας κοινωνίας.

4.1. Δημογραφικά στοιχεία

Μερικά δημογραφικά στοιχεία που σχετίζονται με αλλαγές της οικογένειας δίνουν κάποιες πληροφορίες για την ελληνική οικογένεια συγκριτικά με άλλες χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Σύμφωνα με στοιχεία της Eurostat, οι γάμοι στην Ελλάδα μειώθηκαν από 9,4 για κάθε 1000 άτομα το 1965, σε 5,4 το 1994. Ωστόσο, συγκριτικά με τους μέσους όρους των 15 κρατών μελών της ΕΕ (7,8 το 1965 και 5,2 το 1994) οι μέσοι όροι στην Ελλάδα είναι γενικά μεγαλύτεροι. Τα διαζύγια στην Ελλάδα μολονότι αυξάνονται σε ρυθμό τα τελευταία 37 χρόνια, παραμένουν κάτω από τον μέσον όρο της ΕΕ. Η συχνότητα των διαζυγίων στην Ελλάδα το 1965 ήταν 0,4 σε πληθυσμό 1000 ατόμων με τον μέσον όρο

0,6 για τις χώρες της σημερινής ΕΕ. Οι αντίστοιχες συχνότητες το 1993 ήταν 0,7 για την Ελλάδα και 1,7 για την ΕΕ. Η Ελλάδα έχει, επίσης, τις μικρότερες συχνότητες μονογονεϊκών οικογενειών στην ΕΕ· 5,6 ανήλικα παιδιά σε πληθυσμό 1000 ανήκουν σε μονογονεϊκές οικογένειες. Οι συχνότητες των παιδιών άγαμων μητέρων (3 / 1000) στην Ελλάδα είναι οι χαμηλότερες στην ΕΕ.

Όπως φαίνεται από τις δημοσκοπήσεις αυτές, η Ελλάδα ανήκει στις χώρες εκείνες της Ε.Ε. με τις μικρότερες αλλαγές στην οικογένεια. Και αυτό φαίνεται να ισχύει με βάση τα συγκριτικά δημογραφικά αυτά στοιχεία και για άλλες χώρες, όπως η Πορτογαλία και η Ισπανία. Εκτός από τη μονογονεϊκή οικογένεια που αποτελεί ένδειξη μικρών αλλαγών μέσω των χαρακτηριστικών της, φαίνεται ότι και σε άλλα εναλλακτικά οικογενειακά σχήματα, όπως οι οικογένεια διπλής σταδιοδρομίας, οι αλλαγές που παρατηρούνται είναι μικρές ή περιορισμένες. Ενώ, δηλαδή, θα περίμενε κανείς να αλλάζουν στην οικογένεια διπλής σταδιοδρομίας οι σχέσεις των μελών της με τους συγγενείς και γενικότερα με την ευρύτερη οικογένεια, εντούτοις παρατηρείται διατήρηση στενών σχέσεων με τους συγγενείς.

4.2. Ο μετασχηματισμός της οικογένειας: Μια διαπολιτισμική μελέτη σε 27 χώρες

Σε πρόσφατη έρευνα¹⁰, το κύριο ερώτημα ήταν οι ενδεχόμενες διαφορές και ομοιότητες της οικογένειας σε χώρες από τις έξι ηπείρους. Παρουσιάζονται ορισμένα ευρήματα από ερευνητικό πρόγραμμα με 5,482 φοιτητές από 27 χώρες¹¹: βόρεια Αμερική (Καναδάς, ΗΠΑ), Κεντρική Αμερική (Μεξικό), νότια Αμερική (Βραζιλία, Χιλή), βόρεια Ευρώπη (Βρετανία, Ολλανδία, Γερμανία, Γαλλία), Νότια Ευρώπη (Ελλάδα, Κύπρος, Βουλγαρία, Ισπανία, Τουρκία), ανατολική Ευρώπη (Ουκρανία, Γεωργία), ανατολική Αφρική (Σαουδική Αραβία), βόρεια Αφρική (Αλγερία), κεντρική Αφρική (Γάνα, Νιγηρία), νότια Αφρική (Μποτσουάνα, Νότια Αφρική), δυτική Ασία (Ιράν), νότια Ασία (Πακιστάν, Ινδία), ανατολική Ασία (Μογγολία, Κορέα, Κίνα, Ιαπωνία) και Ωκεανία (Ινδονησία).

Η έρευνα μελέτησε μεταβλητές σε τέσσερα ιεραρχικά επίπεδα. Το α' επίπεδο μελέτης είναι τα οικολογικά και κοινωνικά στοιχεία των χωρών: το κοινωνικό-οικονομικό επίπεδο, το θρήσκευμα, το ποσοστό του αγροτικού πληθυσμού, το εκπαιδευτικό σύστημα και η θερμοκρασία. Οι χώρες χωρίστηκαν σε τρεις ομάδες, σύμφωνα με κοινωνικά-οικονομικά στοιχεία των χωρών, σε τέσσερες ομάδες σύμφωνα με το κυρίαρχο θρήσκευμα της κάθε χώρας και, την κατά μέσο όρο θερμοκρασία της κάθε χώρας. Το β' επίπεδο είναι τα στοιχεία των

¹⁰ Georgas, J., Berry, J. W., van de Vijver, F. J. R., Kagitcibasi, C., & Poortinga, Y. H. (2006). (Eds.), *Families across cultures: A 30-nation psychological study*. Cambridge: Cambridge University Press.

¹¹ Ο αριθμός των χωρών με δεδομένα είναι 27. Δεν υπάρχουν δεδομένα από 3 χώρες (Μογγολία, Μποτσουάνα και Νότια Αφρική.)

οικογενειακών δικτύων: γεωγραφική εγγύτητα, επισκέψεις και τηλεφωνήματα με συγγενείς. Το γ' επίπεδο είναι οι εκφραστικοί και εκτελεστικοί οικογενειακή ρόλοι των γονέων, των παππούδων, των θείων και των παιδιών. Το δ' επίπεδο είναι οι ψυχολογικές μεταβλητές: συναισθηματικοί δεσμοί, προσωπικότητα, γενικές αξίες, εικόνα του εαυτού και οικογενειακές αξίες. Ο σχεδιασμός της έρευνας και η ανάλυση των ευρημάτων έγιναν με γνώμονα τις ψυχολογικές επιπτώσεις των οικολογικών και κοινωνικών μεταβολών, των αλλαγών στοιχείων των οικογενειακών δικτύων και των αλλαγών οικογενειακών ρόλων.

4.2.1. Ποιες είναι οι διαφορές ανάμεσα στις χώρες;

Η επιρροή του οικονομικού-κοινωνικού επίπεδο της χώρας σε οικογενειακά στοιχεία. Το οικονομικό-κοινωνικό επίπεδο της χώρας ήταν το σημαντικότερο οικολογικό-κοινωνικό στοιχείο που διαφοροποιεί τις χώρες σε ορισμένα στοιχεία των οικογενειακών δικτύων, με ορισμένους οικογενειακούς ρόλους και με ορισμένες ψυχολογικές μεταβλητές. Οι πιο πλούσιες χώρες ήταν ΗΠΑ, Καναδάς, Βρετανία, Ολλανδία, Γερμανία, Γαλλία, Ισπανία, Ιαπωνία Κορέα και Κίνα (Χόνγκ Κόνγκ). Η δεύτερη ομάδα ήταν Σαουδική Αραβία, Ελλάδα, Κύπρος, Βουλγαρία, Τουρκία, Μεξικό, Βραζιλία, Χιλή, Ουκρανία και Γεωργία. Η τρίτη ομάδα των φτωχότερων χωρών ήταν Αλγερία, Γάνα, Νιγηρία, Ιράν, Πακιστάν, Ινδία και Ινδονησία.

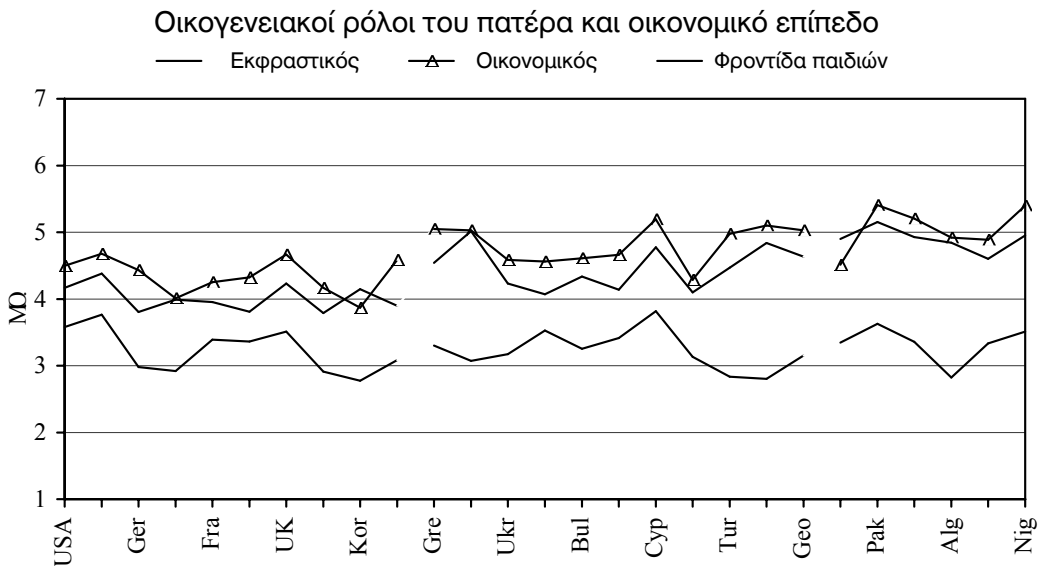
Το σημαντικότερο ψυχολογικό στοιχείο που διακρίνει ανάμεσα στο οικονο-



Σχήμα 3. Οικογενειακές αξίες και οικονομικό επίπεδο των 27 χωρών.

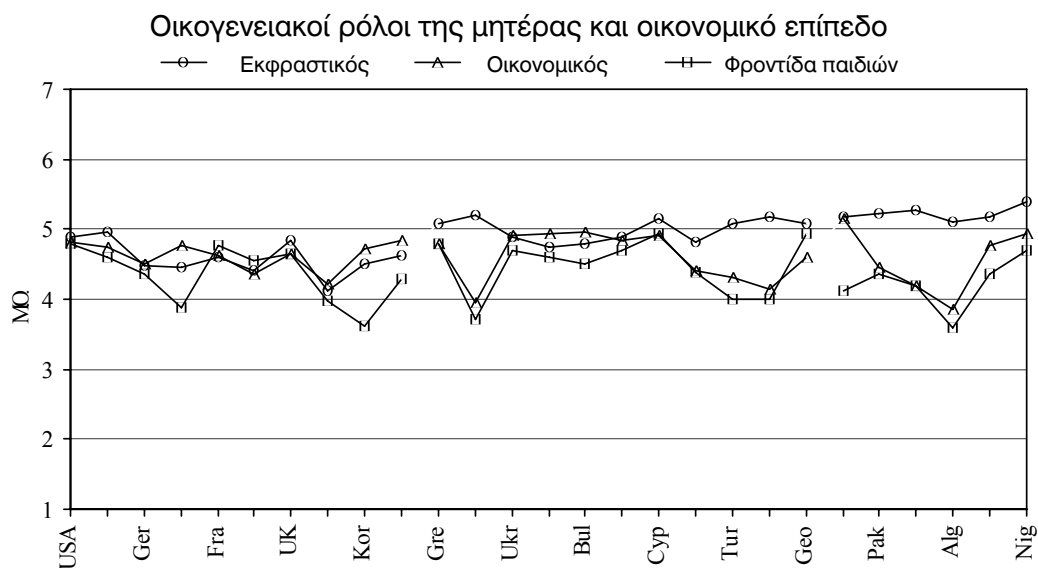
μικό-κοινωνικό επίπεδο των χωρών είναι οι οικογενειακές αξίες, **Ιεραρχικοί ρόλοι του πατέρα και της μητέρας**. Το Σχήμα 3 απεικονίζει τους μέσους όρους των 27 χωρών αναφορικά με τις αξίες αυτές. Οι φτωχότερες χώρες, οι οποίες είναι ακόμη κυρίως αγροτικές οικονομίες, συμφωνούν πάρα πολύ με τις οικογενειακές αξίες στις οποίες ο πατέρας είναι αυταρχικός, ελέγχει την οικονομική και κοινωνική δύναμη της οικογένειας και η μητέρα απλώς φροντίζει τα παιδιά και το σπίτι και ακολουθεί τις αποφάσεις του πατέρα. Οι πλουσιότερες χώρες, με εξαίρεση την Κορέα, το Χονγκ Κονγκ και την Ιαπωνία, διαφωνούν πάρα πολύ με τις οικογενειακές αξίες αυτές, στις οποίες ο πατέρας είναι αυταρχικός και έχει όλοι την κοινωνική δύναμη. Η εξαίρεση αυτή είναι πολύ σημαντική και θα σχολιαστεί παρακάτω. Η θέση της Ελλάδας για τις αξίες αυτές βρίσκεται στη μέση των χωρών της έρευνας.

Έχει ιδιαίτερο ενδιαφέρον ότι η διαφορά ανάμεσα στο οικονομικό-κοινωνικό επίπεδο των χωρών για τις αξίες **Σχέσεις με συγγενείς και την οικογένεια**¹² σε σύγκριση με τις αξίες **Ιεραρχικοί ρόλοι του πατέρα και της μητέρας** δεν είναι τόσο μεγάλες. Οι φτωχότερες χώρες συμφωνούν περισσότερο με τις αξίες αυτές απ' ό,τι οι πλουσιότερες χώρες, αλλά σε πιο μέτριο επίπεδο. Εξετάζοντας, επίσης, τους μέσους όρους των δύο αξιών σε όλες τις χώρες (βλ. Σχήματα 3 και 4) είναι φανερή η καθολική συμφωνία με τις αξίες **Σχέσεις με συγ-**



Σχήμα 4. Οικογενειακοί ρόλοι του πατέρα και οικονομικό επίπεδο των 27 χωρών.

¹² Οι αξίες **Σχέσεις με συγγενείς και την οικογένεια** στην έρευνα αυτή αποτελεί συνδυασμός των δύο ομάδων αξιών που περιγράφονται για την Ελλάδα.



Σχήμα 5 Οικογενειακοί ρόλοι της μητέρας και οικονομικό επίπεδο των 27 χωρών.

γενείς και την οικογένεια, σε αντίθεση με τη διαφωνία των πιο οικονομικά αναπτυγμένων χωρών για τις αξίες όσον αφορά στους ιεραρχικούς ρόλους των γονέων. Τα ευρήματα αυτά είναι αντίστοιχα με όσα βρέθηκαν στην Ελλάδα και συζητήθηκε προηγουμένως. Υπάρχει έντονη διαφωνία, δηλαδή, με αξίες όσον αφορά στους αυταρχικούς ρόλους του πατέρα αλλά, αντίθετα, συμφωνούν με αξίες για τις ψυχολογικές σχέσεις με τα μέλη της οικογένειας και με τους συγγενείς. Πρέπει να σημειωθεί, επίσης, ότι οι Έλληνες πάλι βρίσκονται στη μέση, ανάμεσα στις χώρες, στις αξίες αυτές.

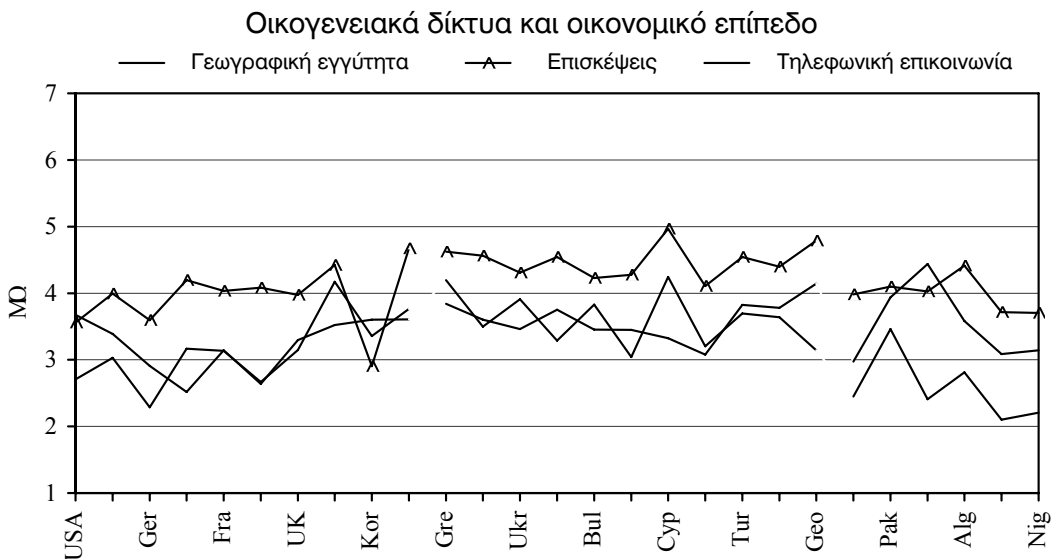
Το Σχήμα 4 απεικονίζει τους μέσους όρους των 27 χωρών αναφορικά με τους οικογενειακούς ρόλους του πατέρα ως προς τα τρία οικονομικά επίπεδα των χωρών και το Σχήμα 5 τα ίδια για την μητέρα. Οι ρόλοι αυτή είναι όμοιοι με τους ρόλους που περιέγραψε ο Πάρσονς. Πρέπει να σημειωθεί ότι στην διαπολιτισμική έρευνα μας, οι **εκτελεστικοί** ρόλοι του πατέρα και της μητέρας χωρίζονται σε δύο τύπους, **οικονομικοί** ρόλοι και **φροντίδα των παιδιών και του σπιτιού**.

Όπως φαίνεται από τα δύο σχήματα αυτά, υπάρχουν διαφορές στους εκφραστικούς ρόλους του πατέρα και της μητέρας ανάμεσα σε οικονομικά αναπτυγμένες και μη αναπτυγμένες χώρες, αλλά οι αλλαγές αυτές δεν είναι μεγάλες. Οι εκφραστικοί ρόλοι της μητέρας, π.χ. **παρέχει συναισθηματική στήριξη, κρατάει ενωμένη την οικογένεια, φροντίζει για καλό και ευχάριστο κλίμα στην οικογένεια, συμβάλλει στη διατήρηση των οικογενειακών σχέσεων, συμπαραστέκεται στους παππούδες**, διαφέρουν μόνο λίγο αντίστοιχα με το οικονομικό-κοινωνικό επίπεδο της χώρας. Οι εκφραστικοί ρόλοι του πατέρα

διαφέρουν κάπως αντίστοιχα με το οικονομικό-κοινωνικό επίπεδο της χώρας. Τέλος, σημειώνεται ότι οι εκφραστικοί ρόλοι της Ελληνίδας μητέρας και του Έλληνα πατέρα είναι στο μεσαίο προς το ανώτερο επίπεδο, σε σχέση με τις άλλες χώρες.

Οι οικονομικοί ρόλοι του πατέρα, π.χ. **συμβάλλει οικονομικά με την εργασία του, δίνει χαρτζηλίκι στα παιδιά, στηρίζει οικονομικά τα παιδιά στο επαγγελματικό τους ξεκίνημα, κάνει τα ψώνια, πληρώνει λογαριασμούς**, στις χώρες με χαμηλό και μεσαίο οικονομικό επίπεδο είναι πιο ψηλότες απ' ό,τι στις πλουσιότερες χώρες. Το επίπεδο των οικονομικών ρόλων της μητέρας είναι περίπου ίδιο σε όλες τις χώρες. Υπάρχει, ωστόσο, μια ενδιαφέρουσα διαφοροποίηση ανάμεσα στις γυναίκες και τους άνδρες όσον αφορά στους οικονομικούς ρόλους. Οι πατέρες ασκούν περισσότερο τους οικονομικούς ρόλους απ' ό,τι οι μητέρες σε χώρες με χαμηλό και μεσαίο οικονομικό επίπεδο, ενώ το επίπεδο του πατέρα και της μητέρας είναι περίπου το ίδιο σε πλούσιες χώρες. Το εύρημα αυτό είναι μια ένδειξη της αυξανόμενης οικονομικής και κοινωνικής δύναμης της μητέρας, η οποία βασίζεται στο ότι εργάζεται και προσφέρει οικονομικά στην οικογένεια πλέον. Εξυπακούεται ότι η αυξημένη οικονομική προσφορά της εργαζόμενης μητέρας έχει ως συνέπεια τη μείωση της οικονομικής δύναμης, της κοινωνικής εξουσίας και της αυταρχικής συμπεριφοράς του πατέρα σε χώρες με ψηλό οικονομικό-κοινωνικό επίπεδο.

Ως προς τα οικογενειακά δίκτυα, βρέθηκε (βλ. Σχήμα 6) ότι η γεωγραφική απόσταση μεταξύ της πυρηνικής οικογένειας και των συγγενών είναι μακρύτε-



Σχήμα 6. Οικογενειακά δίκτυα και οικονομικό επίπεδο των 27 χωρών.

ρη σε πλούσιες χώρες απ' ό, τι σε μεσαία και χαμηλά οικονομικές χώρες. Από την άλλη μεριά, σε χώρες με **μεσαίο** οικονομικό-κοινωνικό επίπεδο, τα μέλη της οικογένειας επισκέπτονται και τηλεφωνούν τους συγγενείς συχνότερα από χώρες με υψηλό και χαμηλό οικονομικό επίπεδο. Πρέπει να σημειωθεί στο σημείο αυτό ότι οι Κύπριοι έχουν το πρωτείο ανάμεσα στις χώρες για τις συχνότερες επισκέψεις και οι Έλληνες είναι, επίσης, από τις πρώτες χώρες εδώ. Ίσως θα ήταν προβλέψιμο ότι οι Κύπριοι και οι Έλληνες είναι πρώτοι και δεύτεροι αντίστοιχα ως προς τη συχνότητα των τηλεφωνημάτων με οικογένεια και συγγενείς.

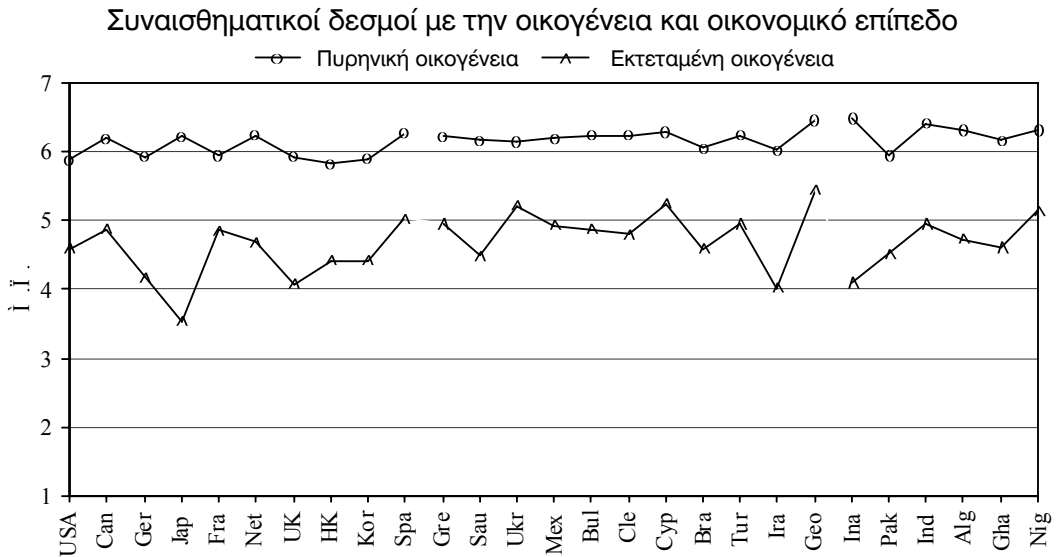
Οι υπόλοιπες διαφοροποιήσεις ανάμεσα σε ψυχολογικά χαρακτηριστικά σχετικά με το οικονομικό-κοινωνικό επίπεδο της χώρας είναι ελάχιστες. Ορισμένα γνωρίσματα της προσωπικότητας έχουν χαμηλή συνάρτηση με το οικονομικό-κοινωνικό επίπεδο της χώρας - οι άνθρωποι από φτωχότερες χώρες είναι πιο **ευχάριστοι** και **ευσυνείδητοι**.

Η επιρροή του θρησκειώματος της χώρας σε οικογενειακά στοιχεία. Το κυρίαρχο θρήσκευμα της χώρας επηρεάζει τους οικογενειακούς ρόλους, τα οικογενειακά δίκτυα και ψυχολογικά στοιχεία, όμως, όχι τόσο όσο τα οικονομικά-κοινωνικά στοιχεία. Τα κύρια ευρήματα, με βάση τις θρησκείες Ορθόδοξοι Χριστιανοί, Καθολικοί, Προτεστάντες, και Μουσουλμάνοι είναι τα εξής. Τους υψηλότερους μέσους όρους στους **εκφραστικούς** ρόλους είχαν οι Μουσουλμάνοι μητέρες και πατέρες και ακολουθούν με φθίνουσα πρόοδο οι Ορθόδοξοι Χριστιανοί, οι Προτεστάντες και οι Καθολικοί. Τους υψηλότερους μέσους όρους στους **οικονομικούς** ρόλους είχαν οι Μουσουλμάνοι πατέρες και ακολουθούν πάλι με φθίνουσα πρόοδο οι Ορθόδοξοι Χριστιανοί, οι Προτεστάντες και οι Καθολικοί. Οι Ορθόδοξοι Χριστιανοί μητέρες είχαν τους υψηλότερους μέσους όρους στους οικογενειακούς ρόλους **φροντίδα του σπιτιού και των παιδιών** και οι Μουσουλμάνες μητέρες τους **χαμηλότερους**. Οι Ορθόδοξοι επισκέπτονται και τηλεφωνούν την οικογένεια και τους συγγενείς περισσότερο από τις άλλες θρησκείες.

4.2.2. Ποιες είναι οι ομοιότητες ανάμεσα στις χώρες;

Το ερώτημα, «Ποιες είναι οι ομοιότητες σε οικογενειακά δίκτυα, οικογενειακούς ρόλους και ψυχολογικά γνωρίσματα ανάμεσα σε χώρες;» προκαλεί άλλα ερωτήματα. Αν, δηλαδή, ορισμένα οικογενειακά και ψυχολογικά χαρακτηριστικά είναι όμοια σε χώρες με διαφορετικό οικονομικό-κοινωνικό επίπεδο των χωρών, το επακόλουθο ενδέχεται να είναι ότι τα χαρακτηριστικά αυτά να είναι πανανθρώπινα. Ας προχωρήσουμε, λοιπόν, στην περιγραφή των φαινόμενων αυτών.

Η **συναισθηματική εγγύτητα** αναφέρεται στο πόσο κοντά αισθάνονται οι συμμετέχοντες στα μέλη της οικογένειας τους: πατέρας, μητέρα, αδέρφια,



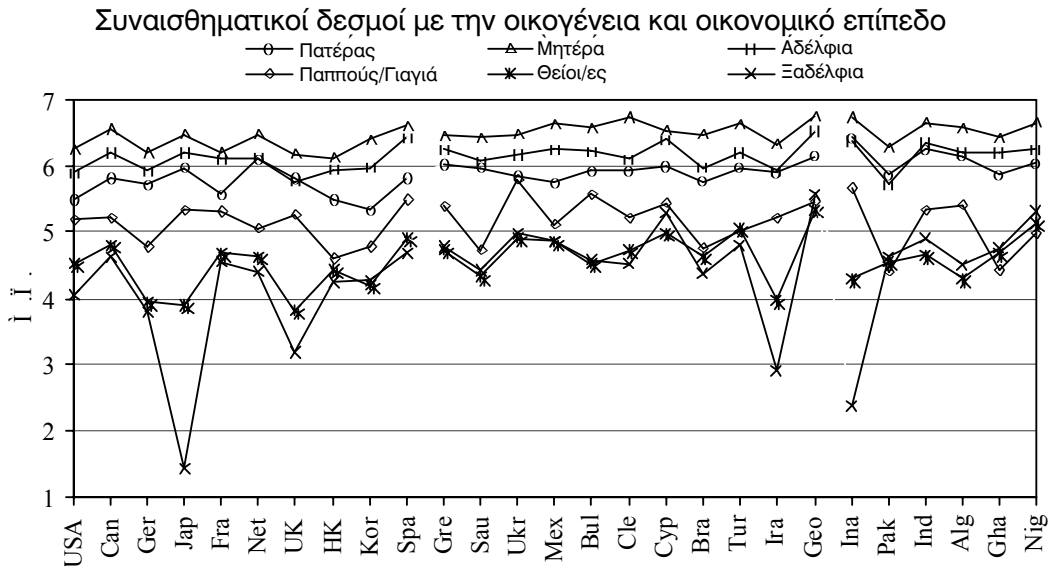
Σχήμα 7. Συναισθηματικοί δεσμοί με τα μέλη της πυρηνικής και της εκτεταμένης οικογένειας και οικονομικό επίπεδο των 27 χωρών.

παπούδες-γιαγιάδες, θείοι/ες. Παρατηρείται αρχικά ότι η συναισθηματική επαφή ανάμεσα στα μέλη της πυρηνικής οικογένειας -στον πατέρα, την μητέρα και τα παιδιά- δεν διαφέρει ουσιαστικά σε όλες αυτές τις χώρες (Βλ. Σχήμα 7). Καταλήγουμε στο συμπέρασμα ότι το μέγεθος της συναισθηματικής εγγύτητας με τα μέλη της πυρηνικής οικογένειας είναι όμοιο σε όλες τις χώρες-ένα, δηλαδή, καθολικό ψυχολογικό φαινόμενο. Ένα, ίσως, πιο εντυπωσιακό καθολικό φαινόμενο είναι ότι σε όλες τις χώρες αισθάνονται πιο κοντά στη μητέρα, στη συνέχεια στα αδέρφια και μετά στον πατέρα (βλ. Σχήμα 8).

Άλλο καθολικό εύρημα είναι ότι, ενώ οι εκφραστικοί ρόλοι της μητέρας και του πατέρα συνδέονται με το οικονομικό-κοινωνικό επίπεδο της χώρας, τόσο οι εκφραστικοί ρόλοι της μητέρας όσο και η φροντίδα των παιδιών από τη μητέρα είναι πιο υψηλοί σε σύγκριση με τους πατέρες σε όλες της χώρες. Ο οικονομικός ρόλος της μητέρας είναι στο ίδιο επίπεδο σε όλες τις χώρες, όπως είναι και η φροντίδα των παιδιών από τον πατέρα. Επίσης, ενώ πολλές μητέρες σε χώρες με υψηλό οικονομικό-κοινωνικό επίπεδο είναι εργαζόμενες, ασχολούνται πολύ περισσότερο με τις δουλειές του σπιτιού - την καθαριότητα, το μαγείρεμα, το πλύσιμο, απ' ό,τι οι πατέρες σε όλες τις χώρες.

4.3. Άλλες έρευνες

Έρευνες του Ολλανδού Hofstede σε περίπου 50 χώρες τοποθετούν τους Έλληνες να κλίνουν προς την κατεύθυνση των συλλογικών αξιών. Σε έρευνα



Σχήμα 8. Συναισθηματικοί δεσμοί με τα μέλη της οικογένειας και οικονομικό επίπεδο των 27 χωρών.

του Τριάντη σε κλίμακα ατομιστικών-συλλογικών αξιών, η Ελλάδα βρίσκεται πάλι σε μεσαία θέση, ούτε, δηλαδή, κοντά στις ατομιστικές αξίες της βόρειας Αμερικής ή στις βόρειας Ευρώπη αλλά ούτε κοντά στις συλλογικές αξίες των Κινέζων. Στις έρευνες του Schwartz σε περισσότερες από 30 χώρες, οι Έλληνες καταλαμβάνουν πάλι μια μεσαία θέση στην κλίμακα αξιών, δηλαδή, ανάμεσα στις συλλογικές και στις ατομιστικές αξίες.

Είναι αναπόφευκτος, άραγε, ο μετασχηματισμός της μορφής της ελληνικής οικογένειας στο μέλλον σε οικογενειακούς τύπους πυρηνικής οικογένειας, όπως αυτοί παρατηρούνται στις χώρες της βόρειας Ευρώπης και της βόρειας Αμερικής; Η θεωρία του εκσυγχρονισμού, όπως έχει ερμηνευθεί από ορισμένους κοινωνικούς επιστήμονες, προβλέπει ότι η οικονομική ανάπτυξη και η εκβιομηχάνιση μιας κοινωνίας έχει ως συνέπεια την απόρριψη παραδοσιακών αξιών, καθώς και την υιοθέτηση νεωτεριστικών αξιών των οικονομικά αναπτυγμένων χωρών. Προβλέπει, επίσης, ότι η δυναμική της οικονομικής ανάπτυξης είναι τόσο ισχυρή, ώστε να είναι αναπόφευκτη η σύγκλιση σε ένα σύστημα νεωτεριστικών ατομιστικών αξιών σε όλες της χώρες του κόσμου. Η έννοια της παγκοσμιοποίησης προβλέπει, επίσης, ότι η δημιουργία μιας οικουμενικής κοινής αγοράς θα οδηγήσει σε μια ενιαία οικονομική, πολιτική, κοινωνική και πολιτιστική κατάσταση του ζην, όπου θα εξαλειφθούν οι παραδοσιακές προσεγγίσεις των εννοιών «κοινωνία» και «πολιτισμός», καθώς και οι παραδοσιακοί πολιτισμοί, ώστε να υπάρχει μια ομοιογένεια πολιτιστικών καταστάσεων, προς μια πλανητική διάσταση της θεώρησης των κοινωνικών και των πολιτιστικών δεδομένων.

Το κατά πόσον οικονομικές παράμετροι έχουν τη δύναμη να παρασύρουν πολιτιστικές αξίες είναι ζήτημα που προβληματίζει ορισμένους σύγχρονους πολιτικούς επιστήμονες. Ο Χάντινγκτον αμφισβητεί την ισχύ της ιδεολογίας, της πολιτικής και οικονομικής δύναμης μετά το τέλος του ψυχρού πολέμου. Υποστηρίζει ότι οι πολιτιστικές αξίες έχουν αντικαταστήσει τις ιδεολογικές διαφορές ανάμεσα σε πολιτισμούς, δηλαδή, τον Ινδουϊσμό, το Ισλάμ, την Ιαπωνία, την Ορθοδοξία, την Κίνα, τον δυτικό κόσμο, την Αφρική και την Νότια Αμερική. Παρόλο που η θεωρία του έχει επικριθεί διότι η έννοια του πολιτισμού που χρησιμοποιεί είναι πολύ γενική, θα μπορούσε να υποστηρίξει κανείς ότι πολλές συγκρούσεις ανάμεσα σε χώρες και οι εμφύλιοι πόλεμοι τα τελευταία χρόνια έχουν τις ρίζες τους στις διαφορετικές πολιτιστικές αξίες -κυρίως τη θρησκεία- ανάμεσα σε εθνότητες. Η έννοια, δηλαδή, της εθνικής ταυτότητας και των πολιτιστικών αξιών έχουν αναβιώσει σε πολλές χώρες.

Εξετάστηκε σε πρόσφατη μελέτη, η συνάρτηση ανάμεσα στην θεωρία του εκσυγχρονισμού και της θρησκείας σε χώρες όλου του κόσμου. Τα πορίσματα της έρευνας τεκμηριώσαν, από τη μια μεριά, την ισχύ της θεωρίας του εκσυγχρονισμού αλλά, από την άλλη μεριά, βρέθηκε ότι θρησκείες στις πολιτισμικές ζώνες της θεωρίας του Χάντινγκτον επηρεάζουν, επίσης, τις αξίες, όπως είχε προβλέψει η θεωρία του Βέμπερ. Φαίνεται ότι έρευνες της πολιτισμικής ανθρωπολογίας και της διαπολιτισμικής ψυχολογίας έχουν δείξει ότι η πολιτιστική και ιστορική ιδιαιτερότητα της κάθε χώρας επηρεάζει την πορεία εξέλιξης του θεσμού της οικογένειας, με αποτέλεσμα να υπάρχουν ποικίλα μονοπάτια που καταλήγουν σε διαφορετικά σχήματα οικογένειας.

Κλείνουμε με την πρόβλεψη ότι, η λειτουργία της ελληνικής οικογένειας του μέλλοντος, θα μεταβάλλεται σταδιακά, αλλά ενδέχεται να διατηρήσει αρκετές από τις παραδοσιακές ιδιαιτερότητές της. Άλλωστε, ο ίδιος ο κοινωνιολόγος Inkeles θεωρεί ότι παρόλο που η θεωρία του εκσυγχρονισμού είναι σύμφωνη με την πρόβλεψη της σύγκλισης των οικογενειακών τύπων της πυρηνικής οικογένειας στις οικονομικά αναπτυγμένες δυτικές χώρες, οι οικογενειακές σχέσεις σε άλλους πολιτισμούς είναι τόσο σύνθετες και συνδεδεμένες με την ιστορία και την παράδοση, ώστε να μην υποκύπτουν στη «νομοτελειακή» δυναμική του εκσυγχρονισμού όπως ισχύει στις δυτικές χώρες. Προσθέτει, επιπλέον, ότι ορισμένες μορφές συμπεριφοράς των μελών της οικογένειας είναι διαχρονικά σταθερές σε όλες της χώρες, φαινόμενο το οποίο υποδεικνύει ότι ορισμένες ψυχολογικές ανάγκες του ανθρώπου, όπως για παράδειγμα, η ανάγκη για συντροφικότητα στις διαφυλικές σχέσεις, αντιστέκονται σε κοινωνικές αλλαγές.